# İRAN VE DEMOKRASİ

Onur Okyar

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1077
KÜLTÜR SERİSİ: 600

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-191-3

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi 32/4 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60
Maltepe Mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Eylül 2014

Onur Okyar; 1977 yılında Memur bir aileden İstanbul'da dünyaya gelen ve bir erkek kardeşi olan Okyar ilk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da bitirdi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2000 yılında mezuniyetini takiben Viyana Üniversitesi'nde Alman dili eğitimini tamamladı. Askerlik ve sonrasında Türkiye'deki stratejik araştırma merkezlerinde araştırmacı olarak görev aldı. Yüksek lisansını Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi anabilim dalında ve doktorasını ise aynı enstitünün Uluslararası Güvenlik anabilim dalında tamamlayan Okyar, 2011 yılında girdiği Hakkâri Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler bölümü araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra halen Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yardımcı doçent olarak akademik hayatına devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babası olan yazarın başlıca uzmanlık alanı Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi çalışmalarıdır. Yazar halen İran, Sudan, Afganistan, Pakistan ve İsrail'in demokrasi ve dış politika analizleriyle ilgili yazı ve yurtdışı çalışmalarını sürdürmektedir. Ulusal ve uluslararası sempozyum, proje ve hakemli dergilerde yayımlanmış çalışmaları olan Okyar, Almanca, İngilizce ve başlangıç seviyesinde Farsça bilmektedir.

Mail: onurokyar@hotmail.com,

Tweeter: @onur_okyar

# İçindekiler

Önsöz ..... 11
Kısaltmalar Listesi ..... 15
Giriş ..... 17

**Birinci Bölüm**
**Demokrasi Üzerine**

1.1. Demokrasinin Tarihçesi ..... 27
1.2. Demokratik Yönetimlerin Ortak Özellikleri ..... 46
1.3. Demokrasiye Yönelik Kuramsal Eleştiriler ..... 49
1.4. Demokrasinin Temel İlkeleri ..... 53
1.4.1. Hukuk Devleti ve Anayasacılık ..... 53
1.4.1.1. Hukuk Devleti ..... 53
1.4.1.2. Anayasacılık ..... 55
1.4.2. Seçim (Sistemi) ..... 56
1.4.3. Temel Hak ve Özgürlükler ..... 59
1.4.3.1. Özgürlük İlkesi ..... 60
1.4.3.1.1. İfade Özgürlüğü ..... 61
1.4.3.1.2. Örgütlenme Özgürlüğü ..... 64
1.4.3.2. Eşitlik İlkesi ..... 65
1.4.3.3. Çoğulculuk İlkesi ..... 67
1.4.4. Sivil Toplum ..... 69
1.4.4.1. Siyasetçilerin Kontrolü ..... 71
1.4.4.2. Şeffaflık ..... 72
1.4.4.3. Kamuoyu ..... 72
1.4.4.4. Medya ..... 73
1.4.5. İktidar ve Muhalefet ..... 74
1.4.5.1. Açık ve Hesap Verebilir Hükümet ..... 75
1.4.5.2. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ..... 77
1.4.5.3. Siyasi Partiler ve Muhalefet ..... 78
1.5. İran ve Demokrasi ..... 80
1.5.1. Humeyni'nin Demokrasi Anlayışı ..... 85
1.5.1.1. Humeyni'nin Eşitlik Anlayışı ..... 87
1.5.1.2. Humeyni'nin Özgürlük Anlayışı ..... 88
1.5.1.3. Humeyni'nin Çoğulculuk Anlayışı ..... 89
1.5.1.4. Humeyni'nin/Rejimin Demokrasi Anlayışına Karşı Görüşler ..... 89
1.5.2. İran'ın Demokratikleşme Yönündeki Engelleri ..... 91

## İkinci Bölüm
## İran Siyasi Tarihi


2.1. Kadim İran Tarihi ..... 99
2.2. İran'ın Modernleşme Süreci ya da İran'ın En Uzun Yüzyılı ..... 104
2.2.1. Meşrutiyet Devrimi ve 1906 Anayasası ..... 106
2.2.2. Rıza Pehlevi Dönemi (1925–1941) ..... 108
2.2.3. Muhammed Rıza Pehlevi Dönemi (1941–1979) ..... 110
2.2.3.1. İran Petrol Endüstrisinin Millileştirilmesi ..... 110
2.2.3.2. İran Devrimi'ne Kadar Muhammed Rıza Pehlevi Dönemi ..... 113
2.2.3.3. Ak Devrim ve İran Devrimi'ne Giden Yol ..... 115
2.2.3.4. Humeyni'nin Tarih Sahnesine Çıkması ..... 117
2.2.3.5. İran Devrimi'nin Nedenleri ..... 121
2.2.3.6. Devrimin İlk Günleri ..... 124


## Üçüncü Bölüm
## İran'ın Anayasal Devlet Sistemi


3.1. İran Anayasasının Temelini Oluşturan Kavramlar ..... 131
3.1.1. İslamcılık ..... 132
3.1.1.1. Şiilik ..... 133
3.1.1.2. Merci–i Taklit Kurumu ..... 140
3.1.1.3. Velayet–i Fakih Kurumu ..... 142
3.1.2. Cumhuriyetçilik ..... 148
3.2. İran'ın Anayasal Kurumları ..... 151
3.2.1. Yasama Erki ..... 151
3.2.1.1. Meclis (Meclis-i Şûra-yı İslam) ..... 152
3.2.1.2. Anayasa Koruyucular Konseyi (Şûra-yı Nigehban) ..... 154
3.2.1.3. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti (Mecmae-ye Teşhis-i Maslahat-i Nizam) ..... 158
3.2.2. Yargı Erki (Kuvve-i Kaza) ..... 160
3.2.3. Danışma Kurulları ..... 164
3.2.3.1. Milli Güvenlik Yüksek Şûrası (Şûra-ye Ali-ye Emniyet-e Milli) ..... 165
3.2.3.2. Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregan-e Rahbari) ..... 166
3.2.4. Yürütme Erki ..... 168
3.2.4.1. Cumhurbaşkanı ..... 169
3.2.4.2. Hükümet ve Bakanlar Kurulu ..... 172
3.2.4.3. Veliyi Fakih ..... 173
3.2.5. Siyasal Temsil Sistemi ..... 180
3.2.5.1. Siyasi Partiler ..... 181

3.2.5.1.1. Katı Radikaller veya Aşırı Muhafazakârlar ..... 185
3.2.5.1.2. Reformistler ve/veya Pragmatik Muhafazakârlar .... 186
3.2.5.1.3. Liberal Muhalefet ..... 188
3.2.5.1.4. Öğrenci Organizasyonları ..... 189
3.2.5.1.5. Diğer Muhalefet Örgütleri ..... 190
3.2.5.2. Seçim Sistemi ..... 192
3.2.5.3. Halkın Yönetime İştiraki ..... 194
3.2.6.İran'da Temel Hak ve Hürriyetler ..... 197
3.2.6.1. İran Anayasasında Yer Alan Temel Hak ve Hürriyetler.. 197
3.2.6.2. İran'da Kadın Hakları ..... 199
3.2.6.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması ..... 205
3.2.7. İran Siyasal Sistemi'nde Kuvvetler Ayrılığı ..... 206
3.2.8. İran Siyasal Sisteminin Eleştirisi ..... 207

**Dördüncü Bölüm**
**İran'ın Toplum Sistemi**

4.1. İran'ın Sosyodemografik Özellikleri ..... 213
4.2. İran Ekonomisi ..... 224
4.3. İran'da Etnisite veya Doğal Kimlikler ..... 230
4.3.1. Türkler (Azeri ve Türkmenler) ..... 233
4.3.2. Kürtler ..... 237
4.3.3. Araplar ..... 239
4.3.4. Beluciler ya da Öteki İran ..... 241
4.3.5. Lurlar ve Bahtiyariler ..... 242
4.3.6. Ermeniler ..... 243
4.3.7. İran'da Etnik Milliyetçilik Sorunsalı ..... 244
4.4. İran'da Dini Gruplar ..... 249
4.4.1. Şiiler ..... 251
4.4.2. Sünniler ..... 253
4.4.3. Hristiyanlar ..... 255
4.4.4. Museviler ..... 256
4.4.5. Zerdüştler ..... 258
4.4.6. Bahailer ..... 258
4.4.7. Asurîler ve Keldaniler ..... 260

**Beşinci Bölüm**
**Araştırma Yöntemi, Bulgu ve Yorumlar**

5.1. Araştırma Yöntemi ..... 265
5.1.1. Araştırma Modeli ..... 265
5.1.2. Araştırma Sınırlılıkları ..... 266

5.1.3. Evren ve Örneklem ..... 268
5.1.4. Soru Kâğıdının Hazırlanması ve Anketin Uygulanması ..... 269
5.1.5. Verilerin Toplanması ve Analizi ..... 270
5.1.6. Bağımsız Değişkenler ..... 271
5.1.7. Boyut ve Ölçek İstatistikleri ..... 273
5.1.7.1. Azınlık Hakları ..... 275
5.1.7.2. Etnik Ayrımcılık ..... 276
5.1.7.3. Toplumsal Birliktelik Algısı ..... 276
5.1.7.4. Erklere Güven ..... 276
5.1.7.5. Bürokrasi ve STK'ya Güven ..... 277
5.1.7.6. Demokrasi Memnuniyeti ..... 277
5.1.7.7. İnsan Hakları ve Güvenlik Memnuniyeti ..... 278
5.2. Bulgu ve Yorumlar ..... 279
5.2.1. Kadın Haklarına İlişkin Betimsel Bulgular ..... 280
5.2.2. Rejim Tercihi Bağlamında Demokrasiye İlişkin Betimsel Bulgular ..... 281
5.3. Demokrasi Anlamına İlişkin Betimsel Bulgular ..... 285
5.4. Arap Baharı Bağlamında Demokrasiye İlişkin Betimsel Bulgular 287
5.5. İran'ın Günümüz ve Gelecek Temel Sorunları Bağlamında Betimsel Bulgular ..... 291
5.5.1. İran'ın Günümüzdeki Temel Sorunları ..... 291
5.5.2. İran'ın Gelecek 10 Yıl İçinde Yüz Yüze Geleceği Temel Sorunları ..... 293
5.6. Toplumsal Ayrımcılık Algısı Betimsel Bulguları ..... 294
5.7. Korelasyon ve Fark Testi Analizleri ..... 295
5.7.1. T-Testi Analizleri ..... 295
5.7.1.1. Mezhep ..... 295
5.7.1.2. Cinsiyet ..... 298
5.7.1.3. Yaş ..... 298
5.7.2. ANOVA Testi Analizleri ..... 300
5.7.2.1. Etnik Grup ..... 300
5.7.2.2. Kişisel Dindarlık ..... 304
5.7.2.3. Gelir ..... 306
5.7.2.4. Siyasi Görüş ..... 309
5.8. Basit Doğrusal Regresyon Model Analizi ..... 313
5.8.1. İran'da Demokrasi Memnuniyeti ve Erklere Güven İlişkisi . 314
5.8.2. İran'da Demokrasi Beklentisi ile İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisi ..... 316
Sonuç ..... 319
Kaynakça ..... 331
Ek ..... 357
Dizin ..... 365

# Önsöz

Bu çalışma, kapsam olarak başta uluslararası ilişkiler, uluslararası güvenlik ve sosyoloji olmak üzere birçok disiplinin kesiştiği bir noktadadır. Çalışma ile ülkemiz ve uluslararası akademik çevreler özelinde, kendi alanında ilklerden olan bir alan araştırmasını da haiz olan, İran genelini temsilen, Tahran'daki üniversitelerden seçilen ve akademik yeterliliği olan katılımcılardan elde edilen nicel veriler ile gerçekleştirilerek; katılımcıların mezhep, cinsiyet, yaş, etnik grup, dindarlık, gelir ve siyasi görüş gibi bağımsız değişkenlerince, etnik ve toplumsal aidiyet, devlete güven ve memnuniyet ile demokrasi, insan hakları ve güvenlik memnuniyetleri gibi nedensel ilişkiler çerçevesinde İran'da toplumsal algı ve bakışların ölçülmesi ve tartışılması amaçlanmıştır.

Sonuç bölümüne kadar tümevarım, sonuç bölümünde ise tümdengelim yöntemi kullanılan çalışma kapsamında, İran'ın demokrasi bağlamlı analizi için ilk olarak, demokrasi kuramı İran merkezli açıklanıp tartışılmış ve ikinci bölümde ise İran'ın kadim siyasi tarihi, son yüzyıl eşliğinde ve demokrasiye etki eden faktörler bağlamında incelenerek İran'ın demokrasi algılamalarının evrimi incelenmiştir. Daha sonra ise İran Rejimine yön veren ve kurucu iradenin son şeklini verdiği Anayasa ve Anayasal Kurumlar incelenmiş olup ardından İran'da yaşayan etnik

ve dini toplulukların hususiyetleri ortaya konulmuştur. Böylelikle ayrıntılı ve farklı kaynaklardan elde edilen bir literatür taraması sonucunda hazırlanmış bu bölüm ile genel bir İran resmi çizilmeye çalışılmıştır.

Alan araştırması ile elde edilen bulgular sonucunda ise İran'da demokrasinin otokratik bir mantık ile var edildiği/sürdürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İran özelinde gelir, dindarlık ve siyasi görüş gibi değişkenlerin arttıkça demokrasi beklentisinin düştüğü sonucuna ulaşılmış olup bu sonucun ise ezoterik mezhepçi algılama ve uygulamalar neticesinde dini-bürokratik elitizmi güçlendirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte etnik azınlıklar içinde yüksek bir demokrasi ve insan hakları memnuniyetsizliği bulgulanmış ve İran'da ekonomik sıkıntıların da etkisiyle genel bir halk isyanı çıkma olasılığının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu kısımda ifade edilememiş diğer konu ve bulguların ise kitabın derinliklerinde bulunacağı düşünülmektedir.

Bu mukaddimeden hareketle uzun, ayrıntılı, zorlu ve zevkli bir emeğin ürünü olan çalışmamın son haline gelmesinde desteklerini göz ardı edemeyeceğim dost ve hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

İlk olarak çalışmamın her aşamasında ve günün her saatinde yardımını esirgemeyen, fikir ve önerileriyle bana yeni ufuklar açan hocam Doç. Dr. İ. Dinçer Güneş'e, çalışmama güvenip bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, Hakkâri Üniversitesi Kurucu Rektörü sayın Prof. Dr. İbrahim Belenli'ye, özellikle soruların hazırlanması aşamasında önerileriyle yardımda bulunan ve bu satırlara sığdıramayacağım hocalarım ile çalışmamın alan araştırması aşamasında maddi ve manevi emekleri olan dost ve hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Lakin tilkinin döneceği yer misali asıl teşekkürü ise hayatımın her aşamasında destek ve hoşgörülerini eksik etmeyen eşim Şennur, kızlarım Elifnur ve Senanur ile oğlum İlker Uğur, bana gösterdikleri sabır, anlayış ve sevgileri için hak etmişlerdir. Varlıkları için O'na bir kez daha teşekkür ediyorum.

**Onur Okyar**

# Kısaltmalar Listesi

| | | |
|---|---|---|
| **A.O** | : | Aritmetik Ortalama |
| **ABD** | : | Amerika Birleşik Devletleri |
| **ANOVA** | : | *ANalysis Of VAriance*: İkiden fazla grupların ortalamalarının birbirlerine eşit olup olmadığının sınanması analizi |
| **BM** | : | Birleşmiş Milletler |
| **Bkz.** | : | Bakınız |
| **CIA** | : | *Central Intelligence Agency* - ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı |
| **Cronbach (α)** | : | Ölçek Güvenirliği Katsayısı |
| **E.T.** | : | Erişim Tarihi |
| **F** | : | Değerlerin ortalamalardan ne kadar uzağa düştüğünü açıklayan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) katsayısı |
| **GSYİH** | : | Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla |
| **Hz.** | : | Hazreti |
| **Md.** | : | Madde |
| **MOSSAD** | : | İsrail İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü |
| **M.Ö.** | : | Milattan Önce |
| **M.S.** | : | Milattan Sonra |
| **OPEC** | : | *Organization of Petroleum Exporting Countries* - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü |
| **Ort.** | : | Ortalama |
| **p (Sig.)** | : | Anlamlılık Değeri |
| **PASW** | : | *Predictive Analytics Software* - Veri Analiz Programı |
| **PKK** | : | Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkeren Kurdistan) |
| **r** | : | Korelasyon Katsayısı |
| **$R^2$** | : | Belirleyicilik Katsayısı |
| **SAVAMA** | : | İran İslam Cumhuriyeti İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı |
| **SSCB** | : | Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği |
| **STK** | : | Sivil Toplum Kuruluşu |
| **TÜFE** | : | Tüketici Fiyat Endeksi |

# Giriş

Demokrasi kavramının, bildiğimiz kadarıyla 2500 yıllık uzun geçmişine rağmen, günümüzde dâhi hala tartışılması onun çok karmaşık ve zor bir kavram olmasından değil, çok genellenebilir, taklit ve/veya tahrif edilebilirliğinden kaynaklanmaktadır. Benzer biçimde terörizm kavramının da uluslararası ilişkiler ve güvenlik özelinde ne anlama geldiği ile ilgili ortak bir kavramsal birliktelik olamadığı gibi demokrasi kavramı da azınlığın elinde bir bağımsızlık ideali (*demokrasi–özgürlük ilişkisi*), çoğunluğun elinde bir asimilasyon ya da tektipleştirme aracı (*demokrasi–çoğunlukçuluk ilişkisi*), din veya toplum merkezli yönetimlerin elinde ise –yanlış algılamalardan dolayı– korkulması gereken bir düşman (*demokrasi–eşitlik ilişkisi*) olarak algılanabilmektedir. Bu algılamalara karşı verilen tepkiler ise, anıldığı üzere, demokrasinin içeriğinin çok geniş ve dolayısıyla tahrif edilebilir olmasından dolayı yine demokrasi retoriği ile ilgilidir.

Bu bağlamda İran gibi kadim bir medeniyetin ve toplumsal yapının demokrasi ile ilgili algı (*öznel*) ve bakışları (*nesnel*), başta akademik çevreler olmak üzere, tüm toplumsal ve siyasi katmanlarca merak edilen bir konu olmuştur. Lakin İranlıların demokrasi ile ilgili algı ve beklentileri alanında, akademik bir endişeyle ve akademik örneklem grubu içerisinde yapılabilmiş, yurt içi ya da ya-

bancı kaynaklı, sivil, kılcallara inebilen bilimsel saha çalışmaları yok denecek kadar azdır.[1] Hatta öyle ki, günümüzde de geçerliliğini koruduğu üzere ve Geer'den hareketle (2004:611), İranlı bilim insanları dahi kamuoyu araştırmaları gerçekleştirmek için ilgili olsalar da Hükümet, sık sık bu çalışmalara karşı çıkmıştır. Dolayısıyla günümüzde İran'da, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacı ve sosyologların katılımlarında dahi bir azalma söz konusudur.

Bu noktadan hareketle elinizdeki eser, yazarın aynı isimli doktora tezinin içerik ve gramer olarak gözden geçirilip sosyokültürel veri ve güncel kaynakların eklenmesi ile meydana gelmiştir. Bu bağlamda sosyodemografik özellikler ile ilgili bilgiler 2014 verileri ışığında yeniden yazılmış ve güncellenmiştir. Ayrıca bulgular bölümünde okuyucunun dikkat ve sabrını zorlayacak teknik açıklama, tanımlama ve tablolar özetlenerek metne yedirilmiştir.

Çalışmanın önemi; istihbarat, güvenlikleştirme veya dezenformasyon gibi siyasi ya da resmi bir amaç olmadan, bilimsel gerekçe ve endişelerle, İran özelinde ve konuya en hâkim oldukları varsayılan İran akademik çevresinde demokrasi ile ilgili algı ve beklentilerin ölçülebilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle hem uluslararası ilişkiler ve güvenlikte hem de medeniyetler arası çatışma veya ittifak alanında söz sahibi olan/olması gereken, kendine özgü İran'ın, *Demokrasi Ne? Din Ne? Güven ve Güvenlik Ne? İnsan Hakları Ne?* gibi sorulara verdiği cevaplar üzerinden ilgili algılamaları değerlendirilebilerek ileriye dönük akademik projeksiyonlar yapılabilecek ve sonraki çalışmalar için literatüre de bir katkı sağlanabilecektir.

---

[1] Yapılabilenler ise genel itibariyle telefon anketleri (Porat vd., 2012), İranlı araştırma şirketlerine yaptırılan anketler (Kull, 2007), mülakatlar ya da World Values Survey'in verileri gibi ikincil analizler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

İran özelinde demokrasi kavramının sosyodemografik ve faktör bazlı karşılaştırmalı analizlerinin yapılmaya çalışıldığı bu çalışmanın amacı ise; İran gibi Safeviler'den itibaren kendini Şii ve Fars Milliyetçisi olarak tanımlayan kadim bir devletin mensuplarının mezhep, gelir, siyasi görüş, yaş, cinsiyet, dindarlık ve etnik grup gibi farklılıklarının demokrasi, insan hakları, güven ve güvenlik gibi algılamalar üzerindeki etkilerini ölçmektir. Böylece İran'ın hem ulusal hem de uluslararası arenada güttüğü amaç ve hedefler daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Fakat çalışma boyunca göz ardı edilmemesi gereken bir nokta olarak İran Rejiminin, batılı manada, liberal demokrasi olması gerektiği algı veya ihtiyacının olmamasıdır. Zira objektif bir bakış ile değerlendirildiğinde Rejim, kendi evreni içinde, adil olma isteği ve çabasını belirtmekte ve bunu pratik hayatta da derhâl uygulamaktadır. Dolayısıyla çalışmada yer alan ve politikadan uzak kavramsal tartışmalar, İran'ın neden batılı bir demokrasi olmadığını eleştirmek için değil İran'ın kendi demokrasi mantalitesini ortaya koyabilmek amaçlıdır.

Bu bağlamda araştırmada kullanılan hipotezler ve ulaşılan kuramlar çok çeşitli olsa da temel başlangıç noktamız/hipotezimiz, İran'da kendine has bir demokrasi sistematiğinin olduğudur. Bu hususiyet İran'ın anayasal kurumlarından kaynaklandığı gibi asıl olarak Anayasa'yı anlamlandıran iki önemli kavramdan kaynaklanmaktadır: Şia ve Fars Milliyetçiliği. Dolayısıyla resmi adı İran İslam Cumhuriyeti olan devletin aslında İran Şii–Fars Devleti olarak algılandığı ilk teorimizdir.

İkinci hipotez ise İran'da demokrasinin, kendine has yorum ve uygulamalar ile sürdürüldüğüdür. Zira İran; halklarının ihtiyaçlarını, onlar için neyin iyi, doğru ve güzel olduğunu kararlaştıran bir Rejime sahiptir. Bu bağlamda İran Devleti yönetim algılamasında paternalist ve

otokratik bir niteliğe sahip iken dini tandanslı tüm amaç ve hedeflerini gerçekleştirecek politikalarda ise ezoterik mezhepçidir. İran'ın ezoterik mezhepçi olması ise yukarıdaki ilk teorimizi de doğrulamakta ve İran'ın Şii ve Farsi bir devlet sistematiğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Daha da özelleştirilmiş üçüncü hipotezimiz ise gelir ve dindarlık gibi bağımsız değişkenlerin Rejime olan sempatiyi etkilediği yönündedir. İran'da artan gelir ve dindarlık Rejime olan sempatiyi de artırmıştır. Zira bu sempatizanlar; zenginler, çok dindarlar, yaşı 27'den büyükler, aşırı muhafazakârlar ile sistemden ve anayasal kurumlardan memnun olanlardır. Bu bağlamda Rejimden nemalanan bürokratik ve dini elitler, katılım temelli demokrasiye karşı, idarede meritokrasiden uzak, dini tandanslı nepotik kooptasyon algılamasına sahip ve bürokratik ve dini elitizmin devamından yanadırlar.

Çalışmada kullanılan dil ve imla kuralları için Türk Dil Kurumu'ndan referans alınmıştır. Sonuç bölümüne kadar akıl yürütme yöntemi olarak –daha ucu açık, geniş ve vakit alıcı olsa da– tümevarım yöntemi tercih edilmiş olup saha çalışması sonucu elde edilen nicel veriler üzerinden yapılan analizlerde de bu yöntem kullanılmış; sonuçların, çalışmanın öncüllerinde saklı olduğu sonuç bölümünde ise tümdengelim yöntemi ile İran ve demokrasi sorunsalı tüm bulgular ve literatür ışığında net çıkarımlar ile sonlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın her bölümü kendi içinde bağımsız olarak değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Buna paralel olarak bulgular bölümünde ulaşılan bulguların İran'ın devlet ve toplum sistemiyle ilişkileri olsa da bu ilişkiler –bölümleri kendi içinde bağımsız olarak değerlendirme sistematizasyonu neticesinde– kendi bölümlerinde işlenmemiş ve sonuç bölümünde tümdengelim yöntemi ile sorgulanmıştır.

Lakin bu noktada çalışma ile ilgili önemli bir sınırlılık olarak, çalışmada incelenen konular ile ilgili yapılan analizlerin "*bize göre*" olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla ilgili bölümlerdeki analizlerin neden ve nasıl yapıldığı ayrıntılı olarak açıklanan çalışmamızın veri setinden istifadeyle, farklı varyasyon ve soru kombinasyonları ile yeni ufuklara açılabilme ihtimali de bulunmaktadır. Diğer sınırlılıklar ise Yöntem Bölümü'nde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışma ile ulaşılan bulguların neyi ifade ettiğinin daha iyi anlaşılması için ise kavramsal çerçeve geniş ve ayrıntılı hazırlanmaya çalışılmış ve çalışma beş ana bölüm üzerine temellendirilmiştir. Birinci bölüm İran için ayrıntılı bir giriş mahiyetinde olup bu bölümde İran pratiğine girilmemiş ve demokrasi kavramı kuramsal olarak tartışılmıştır. Bu bağlamda demokrasinin kadim Yunan Medeniyetinden günümüze değişen anlam ve uygulama farklılıkları, demokratik yönetimlerin ortak özellikleri ve demokrasiye yönelik kuramsal eleştirilere yer verilmiştir. Demokrasinin temel ilkeleri bölümü ise ilgili literatür tarandıktan sonra elde edilen alt başlıklar ile ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Genelden özele inen bu bölüm için kuramsal tartışmalar bittikten sonra İran İslam Cumhuriyeti'ni kuran kurucu iradenin demokrasi anlayışları incelenmiş ve bu anlayışlar çerçevesinde Rejim içindeki eleştirilere de yer verilmiştir. Bu bölümde irdelenmesi mümkün İslam ve demokrasi konusu ise bu çalışmanın sınırları içinde olmayıp ayrı bir çalışmayı hak ettiği düşünülerek çalışmaya dâhil edilmemiştir. Nihayet Birinci Bölüm, kuramsal boyutta İran'ın demokrasi eleştirisi yapılarak sonlandırılmıştır.

İkinci Bölüm ise İran'ın demokrasi merkezli siyasi tarihinin analizidir. Bu bağlamda kadim İran tarihi incelendikten sonra ağırlık son yüzyıldaki gelişmelere verilmiştir.

Böylelikle İran'ın –belki de en uzun yüzyılı olan– yirminci asrı Meşrutiyet Devrimi, Pehlevi Dönemleri ve Devrim Dönemi olmak üzere üç ana bölüme ayrılmış ve tarihi gelişmeler ışığında İran'daki demokrasi evrimi gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bölüm içinde de ifade edildiği gibi İran ile Türkiye'nin yirminci asırdaki siyasi/tarihsel evrimleri birbirlerine o kadar benzemektedir ki ayrı bir çalışmayı hak edecek ve bu bölümü tamamlayacak nitelik ve kıymettedir.

Devlet ve toplum sistemi bölümlerinde mümkün olduğunca yorumdan kaçınılmaya ve net bir İran resmi çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Üçüncü Bölümde İran'ın günümüz Anayasası çerçevesinde devlet sistemi incelenerek kurumların birbirleri ve halk ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Rejimin sistematiğini, demokrasiye, insan, kadın ve azınlık haklarına bakışını anlamak açısından çok önemli olan bu bölümde özellikle Velayet–i Fakih doktrini çerçevesinde demokrasi bağlamlı yorumlar yapılarak İran'ın nevi şahsına münhasır devlet sistemi çözümlenmiştir.

Dördüncü Bölümde İran madalyonunun öteki yüzü olan toplumsal dinamikler, etnik ve dini gruplar incelenmiş ve her bir grubun özellikleri ile algısal çerçeveleri çizilmeye çalışılmıştır. Bu amaçtan hareketle İran'da yaşayan tüm etnik ve dini unsurlar ayrı başlıklar altında incelenerek Rejim ile olan ilişki ve ayrılıkları tartışılmıştır. Bu bağlamda bölüm içinde geçen İran'ın nüfus politikası ile ilgili bazı verilerin bilinçli tutarsızlığından hareketle İran'da nüfusla ilgili projeksiyonların net verilere dayanmamasının sebep ve sonuçları ayrı bir çalışma ile araştırılmalıdır.

Beşinci Bölümde Tahran'daki üniversiteler özelinde yapılan alan çalışmasının bulguları paylaşılmış olup bu veriler ışığında İran'daki demokrasi, insan hakları, güven ve güvenlik algı ve bakışları, önceki kuramsal ve tanımlayıcı

bölümler eşliğinde analiz edilmiştir. Çalışmanın yöntemi ile ilgili alt başlıklar ise konu bütünlüğü açısından Beşinci Bölümde ayrıntılı olarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Sonuç Bölümünde ise elde edilen tüm temel bulgular literatür ışığında bütüncül bir yaklaşımla yeniden analiz edilerek genel resim çizilmeye çalışılmıştır. Bu hedeften hareketle sonuç olarak İran'da demokrasinin kendine has özellikleri olmakla birlikte bu özelliklerin otokratik, bürokratik ve dini elitist Rejim içerisinde hissedilemediği, azınlık ve insan haklarının çok eksik kaldığı, bu bağlamda Farsiler ve Aryanlar dışında kalan halkların kendi içinde ötekileştiği, Farsiler ve Aryanlar da dâhil olmak üzere halkın yönetime yabancılaştığı, demokrasi memnuniyetinin çok düşük düzeyde kaldığı ve Rejim tarafından düzeltici adımlar atılmazsa –ekonomik sıkıntıların da etkisiyle– bir halk isyanının çıkma ihtimali olduğu gibi çıkarımlar yapılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

# Birinci Bölüm
# Demokrasi Üzerine

## *1.1. Demokrasinin Tarihçesi*

İNSANLIK tarihi boyunca ortaya çıkmış olan bütün yönetim biçimleri ile ilgili kavramların eski Yunan düşünürlerinden alınmış olması gibi (Türköne, 1994:17) evrensel bir tanımının yapılamadığı ve siyasal bir yönetim şekli olarak ne zaman ve nerede doğduğu konusunda kesin bilgilerin olmadığı demokrasi kavramının da eski Yunan medeniyeti ile filizlendiği söylenebilir. Bu bağlamda çalışmada, ilk dördü Crick (2002:22–23) tarafından sistematize edilmiş demokrasi kavramının kullanım evreleri beş ana vetire içinde ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bunlar;

i. Eski Yunan Medeniyeti,
ii. Roma Medeniyeti,
iii. Fransız Devrimi'nin retorik ve pratiklerindeki kullanımı,
iv. Başta Amerikan Anayasası olmak üzere 19. yüzyıl Avrupa'sının yeni anayasalarının birçoğu ile II. Dünya Savaşı'nın ardından hazırlanan Batı Almanya ve Japon Anayasalarındaki kullanımı olarak ayrılmıştır.
v. Bu ayrıma beşinci olarak 20. ve 21. yüzyıllardaki tanımlarını da eklemek günümüzde demokrasinin evriminin analizi açısından uygun olacaktır.

Köken olarak demokrasi, ilk çağda eski Yunan medeniyetinde ortaya çıkmış ve Atina şehir devletinde kısmen uygulanmıştır (Erdoğan, 2012:173). Crick (2002:25); *The Oxford Classical Dictionary*'e dayanarak, demokrasi sözcüğünün ilk olarak, Atina'da bir tiranlar hanedanlığını iktidardan indiren ayaklanmaların ardından, M.Ö. (Milattan Önce) 5. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıla geçilirken ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda coğrafi engeller de dâhil çeşitli nedenlerle karada genişleme olanaklarının olmayışı ve deniz ticaretine dayalı bir ekonomik yapıya sahip bulunuşları, eski Yunan kent devletlerinin uzun ömürlü olmalarını sağlamış, ekonomik farklılaşmanın düzeyi ve yurttaşların sayısının birbirlerini tanımaya olanak verecek kadar az oluşu ise siyasal bilinçlenmeyi hızlandırmış ve böylece siyasal örgütlenme ve siyasal düşünce ilk olarak Yunan kent devletlerinde gelişmiştir (Kışlalı, 1984:63).

Yunanca *demos* (insanlar) ve *kratos* (yönetmek) sözcüklerini birleştirerek *demokratia* ya da günümüz kullanımıyla *demokrasi* terimini ilk kullanan Yunanlılarda *demos* sözcüğü "*genellikle bütün Atinalılar, bazen de halk, hatta kimi zaman sadece fakir insanlar*" anlamında dahi kullanılmıştır.[1] Anlaşılıyor ki bu dönemde demokrasi sözcüğü, onu eleştiren aristokratlar tarafından kendilerinin yönetimdeki kontrolünü savaşarak ellerinden alan sıradan halkı "*küçük gördüklerini göstermek için*" kullandıkları bir sıfat olsa da her durumda, *democratia* özellikle Atinalılar ve diğer Yunanlılar tarafından Atina'nın ve Yunanistan'daki diğer şehirlerin yönetimini açıklamak için kullanılmıştır[2] (Dahl, 2001:20).

---

[1] Aynı ya da benzer tanımlamalar için bkz: Mayo (1984:18), Öztekin (2000:53), Crick (2002:21).

[2] Bununla birlikte Atina vatandaşları, siyasi partiler çatısı altında örgütlenmek yerine "*oligarklar*" ve "*demokratlar*" olarak iki gruba ayrılmışlardır (Ateş, 1994).

Ne var ki şehirleri oluşturan halk da –günümüzde de olduğu gibi– kendi içinde sorunlu bir kavramdır. Zira eski Yunan kent devleti sakinleri üç kesime ayrılmıştır: *köleler, yabancılar* ve *yurttaşlar*. Ekonomik yaşam büyük ölçüde kölelerin emeğine dayanmış iken yabancılar (*Metek*), kölelerle yurttaşlar arasında bir konuma sahip ve özgür olmakla birlikte –günümüzdekine benzer şekilde– siyasal haklardan yoksun grup statüsündedirler. Yurttaşlar ise Halk Meclisine (*Eklesia*) katılmaktan çeşitli kamu görevlerine seçilebilmeye kadar tüm siyasal haklara sahiplerdir[3] (Kışlalı, 1984:66). Ancak Atinalılar kendi yönetim biçimlerini kimi zaman demokrasi olarak adlandırmış olsalar da oldukça fazla sayıdaki kölelerin varlığı[4] günümüzdeki liberal demokrasi kavramıyla çelişen bir durumdur (Tilly, 2011:53).

Tarihte demokrasi hakkında ilk değerlendirme ve tahlilleri yaptığı iddia edilen Platon ise (M.Ö. 427–347) Yunan demokrasisini, şiddetli sınıf çatışmalarına ortam hazırladığı ve ahlakı dejenere ettiği için ağır bir şekilde eleştirmiştir (Sarıca, 1999:20). Platon, demokrasinin *özgür kölelik* olduğunu iddia etmiş ve günümüzdeki radikal demokrasi[5] anlayışına yakın bir çıkarımda bulunmuştur. Ona göre halkın kurduğu demokrasi devletinde herkes hürdür. Tekil olarak hür olan birey, toplumsal manada ise anarşiktir. Zira devletin bir düzeni yoktur. Bu ise birey ve toplumu özgürleştirmez, aksine köleleştirir (Toplayıcı, 1995). Platon bu iddiasını desteklemek için her hükümetin, yasaları kendi işine geldiği gibi yaptığını belirtir: Demokrasi demokratlığa, tiranlık tiranlığa uygun yasalar yapar. Bu ya-

---

[3] Belki de bunun bir sonucu olarak zamanla Kralın, hemen her önemli kararda, "saf yurttaşlardan" oluşan kabilelerin ve/veya büyük aile reislerinin görüşlerine başvurması aristokrasinin temelini atmıştır.

[4] Kölelerin de halk içinde sayıldığına dair görüş için bkz. Robertson (2004:136).

[5] Radikal Demokrasi için bkz. Laclau ve Mouffe (2001).

saları koyarak, kendi çıkarlarını legalize eder ve bunların yönetilenler için de doğru olduğunu söylerler; buna aykırı davrananları ise yasaya/hakka[6] karşı geliyor diye cezalandırırlar. Fakat hak/yasa ve güç hükümetin elinde olduğu için güçlü olan hem daha haklı hem de *daha eşittir* (Platon, 2013:14). Bu bağlamda Platon'a göre demokrasi, *doxa*'nın *philosophia*'ya[7] (kanının bilgi üzerindeki) hükümranlığı olduğu için kitle psikolojisi üzerinde derin ve yıkıcı etkilere sebep olabilecek (Crick, 2002:8 ve 21) tehlikeli/anarşik bir sistemdir.

Çözüm olarak Platon (2013), siyasal yönetim biçimlerini beş ayrı grupta toplamıştır. Bunlar *tiranlık, demokrasi, oligarşi, timarşi* ve *aristokrasidir*. Ona göre tiranlık, tek adamlığa dayanan bir yönetim; demokrasi, halkın katılımı; oligarşi, sermaye sahiplerinin yönetimi; timarşi, şan ve şerefe düşkün olanların yönetimi; aristokrasi ise soyluların yönetimi anlamına gelmektedir. Bu yönetim sistemleri arasında en uygun olanı ise aristokrasidir. Demokrasi dahi katılım temelli mantığından yozlaşacak ve despotizme evrilecektir (Aktan, 2008). Zira anarşik bir sistem üzerine kurulu demokrasi bozulmaya/dağılmaya mahkûmdur.

Dolayısıyla aristokrasinin değerlerine inanmış ve demokrasiye karşı olan Platon'a göre demokrasinin bozulmasıyla birlikte kendilerini güvence altına almak isteyen varlıklı toplum kesimlerinde –ki Yunan Kent Devletleri'nde aristokrasi doğmaya başlamıştır– yeniden oligarşiye dönme çabaları başlamaktadır. Oysa halk da zenginlerin topraklarının paylaştırılmasını ve borçlarının yok sayılmasını sağlayacak bir önder arayışındadır. Böylece *silahlı* halk

---

[6] İran özelinde bu hakkı Hakk/Allah olarak da anlamak mümkündür.

[7] Platon'a göre *doxa*'yı fakir ve cahiller, *philosophia*'yı ise eğitimli ve bilgililer temsil eder. Dolayısıyla Platon'un demokrasiyi suçlamasının ve tehlikeli olarak görmesinin bir nedeni de demokratik bir sistemin cahilin eğitimliyi yönetmesine izin verebilmesidir.

desteğine sahip bir önder ortaya çıkıp tiranlık yönetimini kurar (Kışlalı, 1984:75). Zira paranın *oligarşisi*, sınırsız, dizginlenemez özgürlüğün *demokrasisi*, matematiksel *eşitlik* ve nihayet *tiranlığa* geçişle birlikte herkesin tek bir kişiye tâbi olması demek olan baskıcı düzen ve bunu destekleyen insan biçimleri ortaya çıkmaktadır (Platon, 2013:250).

Yunan döneminin bir diğer düşünürü ve Platon'un öğrencisi olan Aristoteles (M.Ö. 384–322) *Siyaset* adlı yapıtında ise daha ılımlı bir demokrasi görüşü benimsemiştir. Aristoteles'e göre demokrasi, iyi bir siyasi yönetimin zorunlu koşulu olmakla birlikte yeter koşulu olmaktan uzaktır (Crick, 2002:8). Bu bağlamda O, demokrasi kavramını, bir egemenlik şekli olarak devlet idaresini karakterize etmek için kullanmıştır.

Demokratik devlet yönetimi diğer devlet şekillerinden esas itibarıyla temel kararlara katılanların sayısının çokluğu ile ayrılır. Aristoteles'e göre demokratik yönetimin bir şartı özgürlüktür. Özgürlüğün belirtisi ise *sırayla* hükmetmek ve yönetmektir. Demokrasinin diğer bir belirtisi köleler gibi dilediği biçimde yaşama özgürlüğüne sahip olmayanlardan farklı olarak *istediği gibi yaşama* ilkesidir (Aristoteles, 1983:4). Ona göre, özgür fakat varlıklı kimselerin çoğunluğu oluşturarak yönetimi ellerine almaları demokrasidir ve değişik biçimlerde uygulanabilen demokrasi, eşitlik ilkesine dayanmaktadır (Göze, 2011:48). Bu bağlamda Aristoteles *polity* (yönetimin tek kişi değil çok kişi elinde olduğu ve herkesin çıkarına hizmet ettiği sistem) adını verdiği yönetim düzenini ideal siyasal yönetim biçimi olarak görür.[8] Buna karşın Aristoteles de yalın bir

[8] Dahl (1990:59), *Polity* kavramını şerh eder. Ona göre;
— yöneten tek kişi olursa, yönetim biçimi *monarşi*, bozulursa alacağı hâl *tiranlık*;
— yöneten belirli zümre/sınıf olursa, yönetim biçimi *aristokrasi*, bozulursa alacağı hâl *oligarşi*;

eşitlikçi düşünce yapısına sahip olmasa da giderek gelişen orta sınıfın değer yargılarından etkilendiği ve gözleme dayalı daha bilimsel bir yöntem kullandığı için demokratik düşünceye katkısı hocası Platon'dan daha fazla olmuştur (Kışlalı, 1984:75).

Demokrasinin ikinci pratiği Romalılarca uygulanmıştır (Crick, 2002:22). Romalılar kendi sistemlerine cumhuriyet anlamına gelen *republic* adını koymayı seçmişlerdir. Latincede res, *şey* ya da *ilişki*, publicus ise *halk* anlamına gelip serbest bir çeviriyle Roma'da Cumhuriyet, halka ait olan şey demektir. Lakin bu katılma hakkı sadece aristokratlarla sınırlıdır. Buna karşın birinci pratikte görülen eski Yunan medeniyetindeki uygulamalara ek olarak sıradan halk da (plebler/aşağı tabakadan olanlar) yönetime katılmaya hak kazanmıştır. Ve fakat 20. yüzyıla kadarki bu katılım sadece erkeklerle sınırlıdır (Dahl, 2001:21). Böylece Romalıların demokrasi pratiği, üç temel yönetim biçiminin –monarşi, aristokrasi ve demokrasi– karma bir yapı içerisinde işlevselleşmesi sonucunu doğurmuştur (Hardt ve Negri, 2001:14).

Orta Çağ sürecinde ise Magna Carta (1215) ile sahneye çıkıp modern matbaanın geliştirilmesi (1450) gibi etkenlerle beliren Aydınlanma Felsefesiyle Batı toplumlarında, genellikle, Rönesans ile başladığı kabul edilen bireyselleşmenin –aşağıda da geçtiği üzere, bir manada, *Gesellschaft*'ın– beraberinde getirdiği çoğulculuk (düşünce, ifade, inanç ve örgütlenme özgürlüğü), hukukun üstünlüğü (temel hak ve özgürlüklerin siyasal iktidarın keyfî tasarruflarına karşı güvence altına alınması), siyasal iktidarın genel ve eşit oy, düzenli aralıklarla yapılan, gizli oy–açık sayım ilkelerine dayalı seçimlerle el değiştirmesi öğeleriyle ifade edilen *biçimsel* (Köker, 2012:31) bir demokrasi tanımına ulaşılmıştır.

---

— yöneten birçok kişi olursa, yönetim biçimi *devlet* (*polity*), bozulursa alacağı hâl *demokrasi* olur.

Bu dönemde artan nüfus ve mobilitenin de etkisiyle temsilî demokrasinin kapıları açılmıştır. Böylece sosyal ve hukuki alanda katılımcı pratiklerin artması sonucu devlet erki sınırlanmış ve bu esaslar, yazılı olarak, tarihe mal edilmiştir. Bu bağlamda Magna Carta Libertatum (1215), Petition of Rights (1628), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689) gibi İngiltere merkezli metinlerle temsili demokrasinin kapıları açılmıştır (Güney, 2005:14).

Demokrasinin üçüncü pratiğinin yaşanacağı Fransız İhtilali sürecinde ise kral ve soyluların yönetimi yıkılmış; bireysel özgürlükler, yeni toplumsal sınıflar (*Burjuva*) ve *Haklar Bildirisi* gibi kavramlar değer kazanmıştır (Ateş, 1994). Bu noktadan hareketle Fransız Devrimi ile "belirginleşen" eşitlik ve yurttaşlık kavramları sonucu mutlak yöneticilerin mutlakiyetleri anayasalara bağlanmış ve devlet sistemi kurumsallaşmıştır (Güney, 2005:16 ve 17). Mutlakiyetçi nosyon ve pratiklerin ardındaki temel dayanak noktası olan Kilise ise Devrimden nasibini almış ve Fransız Devrimi, rejim temelinde laik ve sosyodemografik tüm parametreleriyle Kiliseden uzak/seküler bir nitelik taşımıştır.

Fransız İhtilalinin temelinde ise Aydınlanma Felsefesinin belirleyici bir etkisi olmuştur. Dolayısıyla demokrasinin günümüz retoriği üzerinde belki de en fazla etkisi olan mümbit Aydınlanma Dönemi ve bu dönem düşünürlerinin demokrasi görüşleri çok çeşitlidir. Bu bağlamda Platon ve Aristo'nun görüşlerinden ilham alan ve demokrasiye önemli teorik katkılarda bulunmuş olan Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau gibi düşünürler, modern anlamda demokrasinin çerçevesini çizecek yaklaşımlar ortaya koymuşlardır (Aktan, 2008).

Hobbes'e göre (1998:115–122) toplumun katılımcı pratiklerle yönetimde söz sahibi olabilmesi ancak bireysel ve toplumsal güvenlik ile ilgili konularda *aşkın güç* ile çakışacak özgürlüklerin *Leviathan*'a devredilmesi durumunda

gerçek demokratik yönetim hayat bulacaktır.[9] Bu bağlamda Hobbes'in demokrasi anlayışı, bürokratik elitizmi teşvik edecek doneler barındırmakta ve yöneticilerin, yönetilenler üzerindeki "sınırlandırılmamış" yetkileri esas olduğu için mutlakiyetçi eğilimler taşımaktadır (Aktan, 2008). Hobbes bu görüşünü dört ana argümanla desteklemektedir. Ona göre en iyi devlet şekli; güçlü olarak yöneten, otoriter ve hiyerarşik olarak organize olmuş *krallık*tır. Aristokrasi ve demokrasi ise daha kötü devlet şekilleridir. Hobbes'e göre sadece monarşide kişisel yarar ile kamusal yarar birbirine denk düşmektedir. Çünkü bir monarkın onuru, zenginliği ve iktidarı, uyruklarının zenginliği, gücü ve itibarından belli olur. Bu nedenle uyruklarının daha iyi refah seviyesinde yaşamasını sağlamak zorundadır. Dolayısıyla demokrasi veya aristokraside kamusal refahın yükselmesi kişisel çıkar ile zıtlık doğurabileceği için (Mecidov, 2008) en uygun yönetim şekli krallıktır.

Locke ise Hobbes'e benzer şekilde devletin oluşum amacının bireysel ve toplumsal güvenlik ihtiyacı olduğunu ve bu ihtiyacı pratik hayatta idame ettirebilmek için bazı hak ve özgürlüklerin sınırlanabileceğini (Aktan, 2008) ifade etse de kişiye sıkı sıkıya bağlı olan hakların hukukun temeli olduğunu belirtir (Toplayıcı, 1995). Sonuç olarak Locke'a göre (1980:68) siyasal düzenin kurulmasını sağlayan toplum, yasaları kendisi yapar ve uygulayacak görevlileri de kendi belirler ise bu yönetim biçimine *demokrasi* denir (Göze, 2011:159).

Rousseau'ya göre (1762:34; 1999:113) gerçek bir demokrasi hiçbir zaman var olmamış ve olmayacaktır. "*Eğer tanrılardan oluşan bir ulus olsaydı, demokrasiyle yönetilirdi*" der

[9] Belki de bu sınırlı özgürlük düşüncesinden dolayı Hobbes, Leviathan'da demokrasiden sadece 16 farklı sayfada söz etmiştir (Hobbes, 1998:122, 123, 125, 127, 128, 129, 143, 159, 163, 176, 214, 224, 232, 314, 367, 453).

Rousseau (1762:71); zira böylesine mükemmel bir yönetim insana uygun değildir. Bu bağlamda Hobbes'ten farklı olarak Rousseau mutlak eşitlik ve mutlak demokrasi fikrini savunmuştur. Rousseau *Sosyal Sözleşme* görüşü ile sosyal iktidarların insanlar üzerindeki otoritesini rasyonel bir temele dayandırmıştır. Ona göre insanların doğal hakları onlara, birbirleri üzerinde herhangi bir yetki vermemekte ve bu nedenle yetkinin temeli ancak sözleşmelere dayanmaktadır (Rousseau, 1999:113). Fakat Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nde, demokrasi ve temsil kavramlarını müphem bir biçimde işler. O bir yandan cumhuriyetteki halk, bütün egemenliği elinde tutmalı ve siyasal toplumun inşasına ve yasama sürecine aktif ve dolaysızca katılmalıdır der diğer yandan ise demokrasinin sadece bazı özel durumlarda egemen halkın iradesini gerçekleştirmeye uygun bir yönetim biçimi olduğunu söyleyerek siyasal katılım fikrini sulandırır (Hardt ve Negri, 2004:258). Bununla birlikte egemenliğin bölünmez ve devredilmez olduğunu savunan Rousseau'ya göre halk egemenliği tüm hukuk düzeninden önce gelmekte ve hukuk düzenini/sistemini temellendirmektedir (Mecidov, 2008). Bu bakımdan Rousseau aslında radikal doğrudan demokratik bir yönetim şeklinin savunucusudur.

Çağdaş demokrasinin oluşumuna büyük katkı sağlayan ve aydınlanma döneminin bir diğer önemli düşünürü olan Montesquieu da Locke gibi, devleti idare edenlerin ve yetkilerinin mutlaka sınırlandırılması gerektiğini savunur (Aktan, 2008). Ona göre demokrasinin temel özelliği halkın yasa koyucu iktidarı kullanması ile anayasa ve diğer yasalar hakkında karar verme yetkisinin olmasıdır (Schmidt, 2001:51). Montesquieu (1989:31) demokrasinin ilkesinin *erdem*, aristokratik yönetimin *itidal*, monarşinin *onur*, despotizmin ise *korku* olduğu görüşündedir. Ayrıca egemen olan insan tipi ya da onun siyasal karakteri devlet

şeklini de biçimlendirmektedir. Bu bağlamda O'na göre demokrasi daha çok küçük devletlerde başarılı olmaktadır.[10] Her devlet şeklinin yozlaşma nedeni ise siyasal ve kültürel temellerin erozyona uğramasıdır. Bu yozlaşma da daima devletin temel ilkelerinin yozlaşmasıyla başlar ve demokraside daha fazla veya daha az eşitlik, aristokraside iktidarı keyfi kullanma, monarşide aracı güçlerin kalkması ve despotizmde ise kendini tahrip etme/sıfırlama olarak belirir (Mecidov, 2008).

Aristoteles'in bazı temellerini attığı geleneğe tekrar işaret eden ve aydınlanma döneminin hazırlayıcılarından olan Machiavelli ise kendisinden önce birçok yazarın üç ana tip hükümet şekli arasında ayrım yaptığını kabul etmek zorunda kalmıştır: *monarşi, aristokrasi* ve *demokrasi*. Üstelik bu yazarlar, çoğu kez monarşinin çözülüp tiranlığa, aristokrasinin oligarşiye ve demokrasinin *kuralsızlığa* dönüştüğünü de görmüşlerdir (Tilly, 2011:56). Ancak Machiavelli'ye göre (2005:xxi), en iyi anayasalar üç unsuru (prens, aristokrasi ve halk) ortak bir rejim altında dengeleyebilenlerdir.

Fransız Devriminin retoriği ile şekillenen modern demokrasi anlayışı Amerika isimli Birleşik Devletin (ABD), Anayasasını hazırlayıp tarih sahnesine çıkması ile yeni bir ivme kazanmış ve demokrasi tanımının dördüncü pratiğine geçilmiştir. ABD Anayasasını kaleme alanlar, demokrasi korkusunu ve temsilin getirdiği ayırma işleminin gerekliliğini Rousseau'dan bile daha açık ifade etmişlerdir. Örneğin, Madison'ın demokrasi tanımı (2009:49–54), Rousseau'nun halk egemenliği tanımı gibi, halkın doğrudan, özgürce ve eşitçe yönetimi yani *halkın bizzat bir araya gelip*

[10] Bu teoriyle Montesquieu, teori ve pratik olarak Halk Meclisi egemenliğinin Yunan site devletlerindekine benzer bir kent devletinde veya ona benzer küçük topluluklarda olabileceğini savunan geleneksel demokrasi anlayışına uymaktadır.

yönetmesidir. Ancak Madison'a göre bu tür bir demokrasi tehlikelidir, zira Rousseau gibi o da halkın barındırdığı farklardan (özellikle kolektif farklar yani hiziplerden) korkar. Bu bağlamda Madison, bir cumhuriyette[11] çoğunluğun baskısına karşı en etkili garantinin ABD Anayasasındaki temsil şeması olduğunu savunur (Hardt ve Negri 2004:259).

Tocquvelli'e göre ise demokrasinin en önemli sorunu çoğunluk demokrasisi ile özgürlük arasında (güvenlik–özgürlük ikilemine benzer) ortaya çıkan çatışmadır. Özgürlüğün ilerlemesi eşitliği tehlikeye düşürmekte ve bu da demokrasinin despotizme dönüşme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Sonuçta çoğunluğun mutlak iktidarı *çoğunluk tiranlığı*na sebep olmaktadır. Bu ise Tocquvelli'e göre *felaket ve gelecek için tehlikeli* bir durumdur (Tocqueville, 2010:cxxxvi). Zira insanların eşitlikten bireyciliğe kaymaları sonucunda demokrasi için tehlike doğacaktır. Demokrasi için bir diğer tehlike ise –Platon'un görüşüne benzer şekilde– anarşi ve despotizmdir (Göze, 2011:267). Dolayısıyla Tocqueville'e göre kitlelerin eşitliği bireycilikten daha evladır ve kitle demokrasisi desteklenmelidir.

Touraine'e göre (2011:130) bireyi, özgürlüğünü ve taleplerini çözümleme çabasının merkezine yerleştiren John Stuart Mill'in ise demokrasinin niteliğini betimlemesinde üzerinde durduğu esas iki konu vardır: *kimin temsil edilmesi gerektiği* ve *bunun ne gibi sonuçları olacağı*? Bu bağlamda Mill'e göre (2009) demokrasinin iki türü yani "saf" ile "sahte" olanı arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir. Saf demokrasi halkın tümünün eşit olarak temsil edilen halk tarafından yönetilmesi iken sahte demokrasi ise halkın tümünün temsil gücünü elinde tutan basit çoğunluk

[11] Dahl'a göre (2001:25) Madison, "tam bir demokrasi" ile hükümeti bir araya gelip bizzat yöneten az sayıda bireyden oluşan topluluğu ve "cumhuriyet" ile de bir temsil sisteminin var olduğu hükümeti tanımlamaya çalışmıştır.

tarafından yönetilmesidir (Mecidov, 2008). Lakin Tocqueville ve Mill'den beri, özgürlüğün ve azınlıklara hoşgörü göstermenin demokrasi tarafından korunmaktan ziyade, genellikle, daha fazla tehdit edilmekte olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda III. Napolyon'dan beri, *coup d'etat*'ıyla iktidara gelen rejimlerin, art arda genel (erkeklerle sınırlı) oy hakkına başvurarak gerçek çoğunlukları arkalarına almayı sürdürdükleri de (Hobsbawm, 2007:101) aynı gerçekliğin bir parçasıdır.

*Dünyayı değiştirmek için ilk önce demokrasiyi anlamalıyız* diyen (Crick, 2002:9) aynı dönemin bir diğer önemli düşünürü Marks ise üretim ilişkileri ve ekonomik sistemin temel dinamiği olan toplumun, maddi/materyalist koşullara göre belirlendiğini öne sürmüştür. Bu sistem içinde; burjuva sınıfının yönetici, proletaryanın ise ezilen sınıf olduğu, politik sistem olarak parlamenter demokrasinin kabul edildiği, piyasa ekonomisinin işlediği ve özel mülkiyetin üretim araçlarına daha çok sahip olduğunu teorize ettiği toplumsal değişim tezi ile modern düşünce tarihinin en önemli yapı taşlarından biri olmuştur.

Marks'a göre (1977) özgürlük, insanların özünde var olan bir özellik değil, gelişim ve biçimlenme sonucu kazanılan çevresel bir değerdir. Dolayısıyla bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısı o toplumun siyasal düzenini belirler; bu açıdan ise gerçek demokrasi ancak gerçek özgürlüğün sağlanabileceği sınıfsız toplumlarda mümkün olabilir (Göze, 1983:51–52). Böylelikle ancak sınıf sisteminin yıkılarak komünist bir toplum ve sosyalist bir devlet düzeni ile sosyal demokrasi gerçekleşecektir. Bu devrimi yapacak olanlar ise işçi sınıfı olup ezilen bu sınıf doğrudan demokrasi teorisiyle hareket ederek burjuvazinin sınıfsal egemenliğini yıkacaktır.

Buna karşın Kant (1983:113), Marks'ın materyalist ve çatışmacı teorisine karşın ve yaklaşık bir asır önceden, de-

mokrasi ile yönetilen ülkelerin daha müreffeh ve barışçıl olacağını savunmuştur. O, demokrasi ve açık piyasa ekonomisinin uluslararası barışın temel koşulları olduğunu ifade etmiştir. Zira demokratik devletlerde özgür ve bireyselleşmiş vatandaş savaşın ekonomik maliyetini üstlenmek istemeyecektir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise demokrasinin artık olumlu manada kullanıldığı görülmektedir. Lincoln 1863 tarihli söylevinde demokrasiyi, *halkın halk tarafından halk için yönetimi* şeklinde tanımlamıştır (Lincoln'den akt. Crick, 2002:98). Lakin Lincoln'ün bu tanımı, dejenerasyona müsait olduğu için tehlikelidir de. Zira halk tanımı, günümüzde dahi üzerinde tartışılan bir konu olması hasebiyle hem muğlaktır hem de birçok diktatör bu tanımı kendi rejimine adapte ederek rejimlerini meşrulaştırabilmektedir (Eren, 2012).

Mayo ise (1984:19) demokrasinin tanımlanma karışıklığından dem vurmaktadır. Zira birisi için demokrasi Hristiyan toplumu iken diğerine göre herkes için hürriyet ve adaletin olduğu toplum demokratiktir, başka bir diğeri demokrasiyi ekonomik sistemin meşruluğu olarak kabul ederken diğerleri ise onu, bir hayat tarzı olarak kabul ederler. Bütün bu kullanışlarda demokrasi, güdülen kamu siyasetlerine varmada kullanılan bir yöntem ile ilgili olabilse de bu öznel anlamların sonu yoktur.

Buna paralel olarak Pareto'ya bakılırsa (2007) demokrasi en az *din* (?) kadar belirsiz bir kavramdır ve şöhreti kendisinden daha önemlidir (Bulaç, 1995:11). Zira O'na göre eşitliğin ve gerçek demokrasinin tam anlamıyla gerçekleştiği bir toplumsal sistem görülmüş değildir. Demokrasi denen şey, daha çok demagogların, kapitalistlerin, riyakârların, hayâsızların hile, desise ve entrika ile uyguladıkları bir çeşit plütokrasidir.[12] Zira ne türlü hilelere başvurulur-

[12] Çıkar/baskı grupları ile varlıklıların demokrasisi olarak tanımlana-

sa vurulsun bireylerin aslında bulunan ayrı cinstenlik, ister istemez eşitsizliği ve toplumsal katmanları doğuracaktır. Buna paralel olarak ideolojilerde demokrasi, eşitlik ve bunlara benzer daha başka birtakım terimler kullanmak mümkün olsa da bu sözler her toplulukta her zümrede görülen toplumsal katmanların belirmesine engel olamaz (Kösemihal, 1995:315–316). Dolayısıyla, İtalya'nın % 80 zenginliğinin nüfusun % 20'sine ait olduğunu tespit eden ve daha sonra diğer ülkelerdeki araştırmalarda da benzer bir dağılımın olduğunu gözlemleyen Pareto'ya göre (2007) aslında demokrasilerde tüm vatandaşlar eşittir fakat nüfusun –kabaca– % 20'si "*daha*" eşittir.

Yirminci yüzyılda Sanayi Devriminin sona ermesi ve rekabet sonucu çıkan dünya savaşları ile demokrasi retoriğinin beşinci pratiğine geçilmiştir. Churchill bile (1947) *demokrasi en iyi yönetim şekli değildir ama kötü tarafları en az olan bir yönetim şeklidir* der. Bu söz genellikle temsilî liberal demokrasiyi destekleyen bir argüman sayıla gelmişken aslında derin şüpheciliğin de bir ifadesidir (Hobsbawm, 2007:103). Zira demokrasiyle yönetilen toplum ancak; ekonomik üstünlüğü olanların değil her bireyin hak ve çıkarlarının korunduğunu seçmenlerin onaylaması ile istikrarlı olabilir (Martin ve Schumann'dan akt. Şen, 2010:155).

Huntington'a göre (1993:14) 19. yüzyıldan –modern demokrasi sürecinden– itibaren demokrasi, ters[13] ve düz dalgalar halinde toplumlara yayılmıştır. İlki uzun demokratikleşme dalgası (1828–1926/1942) Amerikan ve Fransız Devrimlerinde köklerini bulup Birinci Dünya Savaşı sonu-

bilir. Dolayısıyla plütokrasi, yürütme erkinin maddi açıdan üstün kişilerce paylaşılmasına dayandığı için oligarşiktir. Bununla birlikte plütokratik dini rejimler/dini siyasete alet eden rejimler ise hem daha kalıcı hem de daha totaliterdir.

[13] Ters dalgadan kasıt Tilly'nin belirttiği gibi (2011:34) açıkça, daha sınırlı, daha az eşit, daha az korunan ve daha az bağlayıcı istişareye doğru bir hareket anlamına gelmektedir.

na kadar olan dönemde yer alıp Amerika'da başlamış[14] ve bunun sonucunda otuzdan fazla demokratik rejim ortaya çıkmış fakat değişim Avrupa ve Pasifik'teki İngiliz eski sömürgeleriyle sınırlı kalmıştır. I. Dünya Savaşından sonra ise (1922–1942) Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesiyle tersine dönmüş, dünyadaki demokrasinin on ikiye indiği 1945'e kadar sürmüş ve demokrasi eğilimi yavaşlamıştır. Bunun sebebi hem ülkelerdeki rejim değişiklikleri hem de Amerika'nın Monroe Doktrininden dönerek uluslararası hegemonik siyasete atılmasıdır. Zira Woodrow Wilson, Birleşik Devletler'i savaşa soktuğunda, savaş resmi olarak *demokrasiyi kurtarma* harekâtı haline gelmiştir[15] (Crick, 2002:105).

İkinci kısa demokratlaşma dalgası ise (1943–1962) müttefiklerin II. Dünya Savaşındaki zaferiyle başlamıştır. Bu savaştan sonra sömürgelerin dekolonizasyon siyaseti/süreci başlamış, 1960'lı yıllarda ise bu sürecin bitmesiyle demokrasilerin sayısı 36'ya çıkmıştır (Mecidov, 2008). Bu dönemde Filipinler, Hindistan, İsrail, Malezya, Brezilya, Güney Kore gibi ülkelerin demokrasileri ikinci dalganın ürünleri olsa da bu ikinci dalga demokrasilerinin birçoğu otoriter rejimlere dönüşmüşlerdir (Çakı, 2011:126). 1962 ile 1970'lerin ortasına kadar olan dönemdeki geri çekiliş ise demokrasilerin sayısının otuza inmesiyle sonuçlanmıştır (TDV, 1992:25). Sonuç olarak ikinci dalga, II. Dünya Savaşı

[14] Oy verme hakkının erkek nüfusun büyük bir kesimine yayılması ile başlamıştır. Lakin bu mücadelenin başarısı henüz çok yenidir. Zira *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin en önemli yazarı olan Thomas Jefferson'ın dahi köleleri vardır. Önemli konularda kadınlar, kocalarının malı sayılmışlardır. Özgür erkeklerin de önemli bir kısmının -kimi zaman % 40'a ulaştığı tahmin edilir- oy kullanma hakkı yoktur. Çünkü 19. yüzyıla girerken, yeni Amerikan eyaletlerinde oy kullanma hakkı sadece toprak sahiplerine tanınmıştır* (Dahl, 2001:74).

[15] Irak ve Afganistan'da olduğu gibi…

sırasında faşizme karşı yapılan mücadele ile Afrika ve Asya'daki sömürgeciliğin çöküşünü başlatmıştır.

Üçüncü dalga 1974 ve 1975'te Portekiz ve İspanya'da askeri rejimlerin yıkılıp demokrasilerin inşasıyla başlamış ve Latin Amerika, Orta Avrupa, Asya ve Afrika'ya yayılmıştır. Huntington'a göre (1993) üçüncü dalga küresel bir süreçtir ve *kartopu* etkisine sahiptir. Üçüncü dalgaya ait demokrasi hareketleri eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Doğu Bloğu ülkelerinde dikkat çekmektedir. Nitekim üçüncü dalganın başladığı 1974'te dünyada mevcut 150 devlet içinde sadece 41 demokrasi varken 2003'e gelindiğinde, hiçbiri mükemmel olmasa da, dünyadaki devlet sayısının beşte üçü tamamen veya kısmen demokratik sayılmaktadır. Buna göre bugün Dünya nüfusunun % 63,5'i tam veya kusurlu demokratik yönetimler altında yaşarken % 36,5'i otoriter rejimler altında yaşamaktadır (Çakı, 2011:127).

Dünya düzeninin bu denli hızlı ve yıkıcı/yapıcı sirküle olduğu 21. yüzyılda ise demokrasi tanımları da evrilmiş ve spesifikleşmiştir. Fromm (2005:171) demokrasiyi, tüm insanların kaderlerini bir yönetici veya küçük bir grubun değil kendilerinin çizmesi ve herkesi ilgilendiren kararları ortaklaşa almaları olarak tanımlarken Popper (1999:27) demokrasiyi kötü yöneticilerin kan dökülmeden ya da şiddet kullanılmadan yönetimden uzaklaştırılabilmesine imkân veren yönetim olarak tanımlamaktadır. Beetham ve Boyle (1998:2) ise demokrasiyi, halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerinin hayata geçirilme derecesi olarak değerlendirmektedirler. Schumpeter ise (2003:279), demokrasilere halk hâkimiyeti veya halkın kendi kendini yönettiği rejimler denemeyeceğini en doğrusu *halkın tasvip ettiği rejimler* denebileceğini ifade etmiştir. Touraine'e göre (2011:25) demokrasi, "diğerleriyle" beraber yaşamak adına verilen taviz ve ödevlerden ibarettir. Berger (1999:33) ve Lewis (2003:57) ise demokrasiyi çok kısa bir şekilde özetlemişlerdir. Onlara

göre demokrasi iktidardakilerin seçimle iş başından uzaklaştırılabilmesidir.

Huntington ise Fukuyama'dan farklı olarak tarihin sonunun gelmediğini ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, ideolojiler[16] çatışmasının yerini kanlı çarpışmalara yol açabilecek uygarlıklar çatışmasının aldığını iddia etmiş ve Medeniyetler Çatışması tezini demokrasi tanımına da teşmil etmiştir. Ona göre demokrasi ancak Hristiyan Batı medeniyetlerinde var olabilir ve olmuştur. Zira tarih boyunca Batı, demokrasiden aldığı güçle diğer dünya medeniyetlerinden üstün bir medeniyet kurmuştur. Bu yüzden geleneklerinde bireysel özgürlüklerin bulunmadığı (!) İslam ve Konfüçyüs Medeniyetleri ile ise çatışma kaçınılmaz olacaktır (Huntington, 2011). Bu bağlamda NATO'nun da Soğuk Savaş sonrası görevi artık *Batı Medeniyeti*ni İslam'a karşı korumaktır[17] (Refiğ, 2004:55).

Fukuyama'ya göre insanlık mükemmel sistemi serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalist batı demokrasisinde bulmuştur. İnsanoğlu ideal sistemi bulduğu için de tarih sona ermiştir. Diğer bütün alternatif değer sistemleri, serbest piyasaya dayalı kapitalist batı demokrasisine yenilmiştir. Tarihin sonunu ise bu sistemin alternatifinin olmaması ve teknolojik ilerleme getirmiştir (Fukuyama, 2012). İslam ve demokrasi konusunda çalışmaları olan ve demokrasinin insan ırkının bugüne kadar icat ettiği yönetim sistemleri içinde en insancıl olanı olarak niteleyen Mazrui ise (2003b) demokrasinin hâlâ kendini yenileyip ilerlediğini ve tarihin sonuna inanmadığını belirtmektedir.

---

[16] Heywood'a göre (1997:291) a*slında tüm ideolojiler, bir şekilde, demokrasi ile bağlantılı bir anlayışa sahiplerdir*.

[17] Ayrıca Huntington'a göre (2011:261–264), demokrasi ve laiklik gibi Batı kültürünün ürünü olan sosyal kurumları yaşayıp görmüş olan Türkiye, Batı ile Doğu medeniyetleri arasında köprü olabilecek yegâne ülkedir.

Batı cenahındaki özet görüşler bu minval üzere iken ülkemizde de farklı ve benzer tanımlamalar yapılmıştır. Ateş'e göre demokrasi (1994:11); kişilerin, grupların, sınıfların kendilerini ilgilendiren veya ilgilendirebilecek konularda verilecek karara *katılabilmeleridir*. Uğur da Ateş'e benzer şekilde (2000:219); modern siyasal demokrasi, yönetenlerin, devlet işlerindeki hareketlerinden dolayı vatandaşlar tarafından sorumlu tutuldukları ve seçimle gelmiş temsilcilerin aralarındaki rekabet ve işbirliği vasıtasıyla dolaylı olarak hareket ettikleri bir yönetim sistemi olarak tanımlamıştır. Erdoğan ise (2000:130) Uğur ve Ateş'in katılım temelli tanımına denetim temelli yeni bir boyut getirmiş ve demokrasiyi kamu işlerinin vatandaşların iradesi doğrultusunda belirlenecek politikalara göre yine vatandaşların yakın takip ve gözetimi altında yürütülmesi olarak tanımlamıştır. Köker (2006:199), demokrasiyi mutlak liberal yönetim biçimi olarak görmüş ve dar bir tanımlama yapmıştır. Ona göre modern devlet düzeninde erklerin görevlerini yerine getirebilmesi için en meşru ve temel yönetim biçimi demokrasidir.

Sonuç olarak ortaya çıkan genel tanıma göre demokrasi sözcüğünün karşılığı, hukukun egemenliği ile çeşitli sivil ve siyasal haklarla özgürlükleri güvence altına almayı vaat eden, rakip adaylar ve/veya örgütler, partiler arasında düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde genel oy hakkı usulünce, bütün yurttaşların sayısal çoğunluğuyla seçilmiş, temsilî meclisleri de kapsayan organlarla yönetilen bir anayasal devlet sistemidir (Hobsbawm, 2007:100). Bu sistemin yerleşebilmesi için ise en az iki kez yinelenmiş olması gerekir (Huntington, 1993:266).

Tarihin imbiğinden geçmiş bunca tanıma rağmen demokrasi neredeyse 2500 yıldır şu ya da bu şekilde tartışılmaktadır. Bu süre demokrasiye dair herkesin üzerinde anlaşabileceği fikirlerin oluşması için yeterli olsa da içinde

bulunduğumuz durumu tanımlamaktan hâlâ çok uzaktır (Dahl, 2001:9). Zira demokrasinin bir tane doğru anlamı var ise bu, Platon'un da belirttiği gibi cennette saklı olmalıdır. Ama ve ne yazık ki bu anlam bize iletilmiş değildir (Crick, 2002:7). Çünkü *halkın iktidarı* ifadesinden kesin ve yararlı sonuçlar çıkarmak hem çok zor hem de çıkar çatışmalarının arasında kalması oldukça muhtemeldir (Sartori, 1996:8). Buna karşın demokrasi bir siyasi yönetim biçimi olduğu için anlamının belirsizleşmemesi ve bütün insan topluluklarına uygulanacak şekilde genişletilmemesi de gerekir ki bu da bize toplumsal gruptan gruba, kültürden kültüre farklı bir çerçevede tanımlanabilme/tanımlanamama sebebi hakkında bir ipucu verir (Yayla, 2002:34).

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda sadece, bir siyasal yönetim biçimi olarak demokrasiye fikri katkıda bulunan düşünürlerin görüşleri tartışılmıştır. Bu görüşleri sistematize edebilmek için ise kavramsal bazda demokratik yönetimlerin ortak özelliklerini incelemek ve demokrasinin ne olmadığını da sorgulamak gerekmektedir.